

Kétszáz éve született a legnagyobb szókincessel rendelkező költő, Arany János

A legendás bihari nemes, Toldi Miklós alakjának páratlanul csodálatos költői megformálása, vagy éppen A walesi bárdok című, örökbecsű költeménye révén minden magyar ember hallotta már Arany János nevét. Talán kevésbé közismert azonban, hogy az egyébként hosszú évekig jegyzőként, később tanárként is tevékenykedő és mindkét polgári munkakörében megsüvegelt poéta milyen különleges emberi tartással rendelkezett, és csendes, kevésbé feltűnő, ám annál mélyebb nemzetszeretet is jellemezte a hétköznapiakban. A 19. századi magyar irodalom egyik legkiemelkedőbb alakja március 2-án ünnepelte volna 200. születésnapját.

Arany János szegény, de végtelenül tisztességes református család kilencedik gyermekeként született Nagyszalontán, 1817. március 2-án. A családot még akkori viszonylatban is különleges erővel sújtotta a tüdőbaj, hiszen a kilenc gyermekből mindössze az utolsónak született János, valamint egyik nővére, Sára érte meg a felnőtt kort. Sára már férjes asszony volt, amikor a kései fiútestvér megszületett.

A kisgyermek Arany János személyisége talán ezért is lett eléggé visszahúzó, befelé forduló. Ez azonban csak az emberi kapcsolatok nehezebb kibontakoztatására vonatkozott, mert amúgy valóságos csodagyereknek számított. Négyéves korában már folyékonyan olvasott, ráadásul sokféle művet, így mire iskolába írták, addigra bibliai történeteket, énekeket és irodalmi műveket is ismert. Ekkorra datálódik a szintén Nagyszalontához kötődő híres birtokos nemes, az I. Károly és I. (Nagy) Lajos korában élő Toldi Miklós alakjának megismerése is, akiről édesapjától hallott nagyon sokat. Egyik fő művéhez, a Toldi-trilógiához tehát már kisgyermekként megszerzi az alapokat.

Ekkor azonban még szó sincs költészetről, iskoláit végzi, előbb Nagyszalontán, majd Debrecenben a Református Kollégiumban. Utóbbi helyen azonban anyagi okok miatt először csak rövid időt tud maradni. Kisújszállásra kerül, ami meghatározó lesz életében, ugyanis tanítói munkát vállalva kissé egyenesbe jön anyagilag, ráadásul a későbbi református püspök, Török Pál megnyitja előtte hatalmas könyvtárát, amelyben ideje nagy részét tölti. Amellett, hogy idegen nyelvű köteteket is olvas, itt írja első költeményeit is.

Később visszatér Debrecenbe, ám saját elhatározásból nem fejezi be tanulmányait, viszont elkezd rendszeresen színházba járni. Az iskola önkéntes befejezése után vándorszínésznek áll, de itt sem tölt el sok időt. Első társulata hamar feloszlik, a következőből pedig egy rossz álom hatására maga távozik. Az álom sajnos nem hazudott: hazatérvén édesapját vakon találja, édesanyja pedig rövidesen meghal. A Nagyszalontán tekintéllyel rendelkező Arany-család félárván maradt fiúgyermekét a városvezetés megteszi előbb segédtanítónak, később írnoknak, majd aljegyzőnek.

1840 őszén megnősül, feleségével, Ercsey Juliannával – aki egy vagyontalan ügyvéd leánya – haláláig házasságban él. Egy időre teljes egészében az ifjú férji szerepkör, valamint a civil munkája tölti ki az életét, irodalmi tevékenységet sem folytat. Csakhamar kétszeres édesapa lesz, 1841-ben Arany Juliska, 1844-ben pedig Arany Laci is megszületik. Utóbbinak írta Petőfi Sándor a híres, Arany Lacinak című versét. 1842-ben egykori tanulótársa, az immár rektorként dolgozó Szilágyi István Nagyszalontára érkezik. Arannyal találkozáskor rábeszéli őt az irodalmi tevékenység újrakezdésére. Arany hallgat is a tanácsra, és előbb fordítani kezd, majd 1845-ben megírja az Elveszett alkotmány című satirikus eposzt. Ezen műve még lényegesen nehezebb nyelvezetű, mint a későbbi, hatalmas népszerűségnek örvendő elbeszélő költeményei és versei, ám mégis jelentős Arany költői pályáján, ugyanis elnyerte vele a Kisfaludy Társaság 25 aranyas pályadíját, ami komoly lökést adott irodalmi munkája további folytatásához.

A rá következő évben fog neki fő műve, a Toldi-trilógia első részéhez. Az 1846-ban íródott, de csak 1847-ben megjelenő elbeszélő költemény első részét szintén a Kisfaludy Társaság pályázatára írta meg. Ez a pályázat azt tűzte ki célul, hogy valamely ismert, népi történetet kell feldolgozni irodalmi stílusban, közérthetően, mégis élvezetesen. Az eredményt mindenki ismeri! A Toldi máig a legismertebb és legkedveltebb magyar költemény, méltó társa az Arany kortársa és barátja, Petőfi Sándor által írt János vitéznek, abban azonban túl is szárnyalja a szintén pompás Petőfi-művet, hogy a két folytatása (a Toldi estéje 1847-ből és a Toldi szerelme 1879-ből) révén népköltészeti trilógiát alkot, amelyet azóta sem ismételt meg senki. A Toldi-trilógia különlegessége nem csupán elképesztő nyelvi gazdagságában, csodálatos képi leírásaiban rejlik, de abban is, hogy miközben Miklós életének eseményeit követjük, a történet mélységeiben felfedezhetők a reformkor ellentmondásai, a haza és a haladás között meglévő

feszültség, hiszen a haladásnak komoly ára van: megköveteli a magyarság karakterisztikus jegyeinek feladását, ami végső soron veszélyezteti a nemzet jövőjét is. A trilógia utolsó része, az 1879-ben született Toldi szerelme már alapvetően pesszimista hangvételű, ami nem csupán annak tudható be, hogy idős korában írta, de annak is, hogy Arany János az idő előrehaladtával egyre jobban féltette a nemzetet a jövőtől. Sajnos sok tekintetben neki lett igaza, különösen ha arra gondolunk, hogy alig négy évtized múltán érkezett a magyarság történelmének legnagyobb kataklizmája, a trianoni békediktátum.

1848 elején, még a forradalom előtt tagjává választja a Kisfaludy Társaság. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején Arany János előbb nemzetőrként szolgál, majd belügyminisztériumi fogalmazó lesz a Szemere-kormány idején. Ezen szerepvállalásai miatt a forradalom leverése után elveszíti állását, ám egyéb megtorlást nem kell elszenvednie. Költészete szempontjából talán még szerencsés is, hogy így alakul az élete, ugyanis az Arany-család ekkor költözik át Nagykőrösre, ahol a családfő tanárként talál munkát. Latint és görögöt is tanít a magyar nyelv mellett, és itt születnek csodálatos balladái, amelyek nemcsak Arany, de az egyetemes magyar költészet kiemelkedően fontos művei.

A Bach-korszak végén járunk már, amikor 1858. december 15-én a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, 1860-ban pedig a Kisfaludy Társaság elnöke lesz. Néhány évvel később az akadémia főtítkárává is megválasztják. Mindezek miatt Arany János Pestre költözik, ahol elindítja a Szépirodalmi Figyelő című lapot, amelyet néhány évvel később Koszorú néven jelentet meg. Ez az időszak kiheverhetetlen személyes tragédiát is hoz az életébe: elveszíti Juliska lányát, aki alig fél éve szülte meg saját kislányát, Piroskát. Az unokát végül Arany János és felesége veszik magukhoz. Ez az esemény végleg elveszi az életkedvét, s bár híres Kapcsos könyvébe továbbra is ír verseket, ezek már csak halála után, fia, Arany László jóvoltából látnak napvilágot. Ezek a Kapcsos könyves költemények alkotják az Őszikék versciklus darabjait.

Feltétlenül ki kell emelni, hogy Arany János volt valamennyi magyar költő közül a legnagyobb szókinső. Kutatások kimutatták, hogy költeményeiben mintegy 23 ezer(!) szót, illetve 16 ezer egyedi szótövet használt. A mai, egyre silányabb nyelvezetű világunkban már 1500 szó ismerete és rendszeres használata esetén is a gazdag szókészletűek közé tartozik valaki, amelyet ráadásul a jövőben vélhetően tovább ront majd a különböző közösségi oldalak nyelvezetének kétségbeejtő igénytelensége. Éppen ezért nem csupán érdemes, de kötelességünk is dacolni a folyamattal, amelyhez segítséget adhat, ha belemélyedünk néhány Arany-költeménybe.

Miközben már az 1860-as években elkezd kivonulni a közéletből, és távol maradni a politikai

történepektől, csillaga egyre magasabbra jut. Egymást érik az elismerések, illetve kitüntetésre való felterjesztések Arany János életében, amelyek kapcsán feltétlenül szólni kell különleges emberi tulajdonságáról, a magasabb célok érdekében benne lévő tartásról. Az írók, költők átlagosnál nagyobb érzékenysége sok esetben csap át hiúságba, amely többnyire személyes okokra vezethető vissza. Arany János esetében az érzékenység mögött erőteljes hazaszeretete és megtörhetetlen gerince állt, amely lehetetlenné tette számára az elvtelen megalkuvást, az általa gyilkosoknak tekintett Habsburgokkal történő parolázást. Számos ismert és kevésbé ismert példa igazolja különleges tartását. Talán a kevésbé ismertek közé tartozik, hogy krónikus és veszélyes máj- és bélgyulladás miatt rendszeres gyógyfürdőzést írtak elő számára, amelynek során minden évben felkereste Karlovy Vary-t is. Amikor a vonat megállt Bécsben, hosszú órák múlva indult csak tovább. Ez idő alatt az utasok sétálhattak, vagy akár vásárolhattak is Bécsben, ám Arany János a hagyomány szerint tüntetőleg soha nem szállt le a vonatról, mert kvázi nem akart „egy levegőt szívni” I. Ferenc Józseffel. S ha már a híres cseh fürdőváros szóba került: mint a Magyar Tudományos Akadémia főtitkárát, a város vezetése szerette volna előkelő hotelben elszállásolni a neves magyar vendéget, ám ő mindvégig hű maradt ahhoz az ódon kis szálláshoz, amelyet korábban megismert és megszeretett. Bár A walesi bárdok című költemény keletkezése kapcsán újabban olyan vélemények is napvilágot látnak, miszerint nem 1857-ben, I. Ferenc József első hivatalos magyarországi látogatása kapcsán íródott, hanem csak az 1860-as évek elején, azért az egy pillanatig sem lehet kérdés, hogy az Edward angol király által kivégeztetett walesi költők és a magyar szabadságharc császártali leverése közötti párhuzam jelen van a műben. 1866-ban – már a kiegyezés előszeleként – I. Ferenc József maga terjesztette fel Arany Érdemkeresztre a kiváló költőt. Arany János hallani sem akart a kitüntetés átvételéről, értesítette is a Belügyminisztériumot, hogy nem fogadja el a felterjesztést. Mivel addigra már a hivatalos közlönyben is megjelent a kitüntetés ténye, így végül mégis kénytelen volt átvenni, ám soha nem bontotta fel azt, sőt írt egy rövid fricskát mellé, amelyet a felbontatlan kitüntetéssel együtt halála után találtak meg. 1867-ben a Szent István-rend kiskeresztjével tüntette ki, immár magyar királyi minőségben I. Ferenc József, amit Arany szintén visszautasított. Bárány Eötvös József vallás- és közoktatási miniszter, valamint báró Wenckheim Béla belügyminiszter személyes közbenjárására volt csupán hajlandó mégis elfogadni, azt is csak azért, mert – amint írta – belátta, hogy nem tehet mást. Talán ez a néhány konkrét példa is igazolja: Arany János nem csupán költészetével, de makacs tisztességével, elvhűségével és emberi tartásával is örök időkre példát szolgáltat minden magyar irodalmár számára.

Ha összegezni kívánjuk a 19. század egyik legnagyobb formátumú magyarjának életét, akkor jelentőségének érzékeltetésére nem találhatunk szebbet és találóbbat Szerb Antal klasszikusánál, aki a következő módon minősítette Arany Jánost: „Minden szál hozzá vezetett, és minden szál tőle vezet, a magyar szellemi életnek ő a sugárzási központja.” Ennek ismeretében emlékezzünk Arany Jánosra!

Akinél a tehetség nemzettudattal és kimagasló emberi tartással párosult

Írta: Kovács Attila

2017. március 15. szerda, 08:11 -

Kovács Attila